

SLOVO A VÝZNAM

Mezi slovy může být z hlediska jejich významu vztah.

nadřazenosti - slovo nadřazené označuje větší skupinu osob, zvířat, věcí
než slovo významem podřazené

podřazenosti

souřadnosti - slova významem souřadná mají stejný vztah ke slovu
významem nadřazenému

synonyma - slova, která mají stejný nebo podobný význam

dům, budova, stavení

antonyma - slova, která mají opačný význam, významem slova protikladná

světlo - tma

homonyma - slova, která stejně znějí, ale mají úplně jiný význam

kohoutek - malý kohout, u vodovodu

Slova mohou vyjadřovat citový vztah. **citově zabarvená**

kladný (slova lichotivá) *papat*

záporný (slova hanlivá) *cpát se*

bez citového zabarvení *jíst*

TVOŘENÍ SLOV A JEJICH STAVBA

Společnou část slov příbuzných nazýváme **kořen**.

Samotný kořen může být i slovem. *hrad, les, čas*

Část před kořenem se nazývá **předponová (předpona)**,

část za kořenem se nazývá **příponová (přípona, koncovka)**.

Pokud slovo **skloňujeme nebo časujeme**,

mění se pomocí **koncovek** pouze jejich tvar.

Význam slov se nemění. *pán - pánovi, pánem, páno*

Slova příbuzná mají společný kořen.

Předpony a přípony obměňují jejich význam.

Tvary téhož slova mají stejný význam.

Koncovky mění pouze tvar slova. Význam slov se nemění.

VYJMENOVANÁ SLOVA

Jsou to domácí (výjimečně i zdomácnělá *lyže*) **slova**,
v jejichž **kořenech** (výjimečně i **v příponě** *brzy, slepýš, kopyto*)
se píše po tzv. (pravopisně) obojetných souhláskách **y / ý**.
Toto **y / ý** **píšeme** rovněž ve slovech **odvozených nebo příbuzných**.

Osobní a zeměpisná jména se pravopisným pravidlům nemusejí podřizovat.
V souladu s tradicí lze se setkat se jmény *Mlynář i Mlinář, Zima i Zyma* apod.

VYJMENOVANÁ SLOVA PO B

být *bych, bys, by, bychom, byste, abych, abys, aby, kdybych, kdybys, živobytí, bývat, bývalý, dobýt, dobyvatel, nabýt, nabývat, odbýt, odbyt, neodbytný, pozbyt, přebytek, přibýt, příbytek, ubýt, úbytek, zbývat*

bydlit *bydliště, obydlí, bydlo (živobytí)*

obyvatel *obývat, obyvatel, obyvatelstvo*

byt *bytná, bytový, bytelný, bytost (živý tvor, člověk)*

příbytek (*obydlí*) *přebývat*

nábytek *nábytkový*

dobytek *dobytče, dobytkařství*

obyčej (*zvyk*) *obyčejný*

bystrý (*rychlý, chytrý*) *bystře, bystrost, bystrina (horský potok), Bystřice*

bylina *býlí (rostlina), býložravec (živočich živící se rostlinou), černobýl, zlatobýl*

kobyla *kobylka, Kobylisy (pražská čtvrť)*

býk *býček, býčí, býkovec*

Přibyslav

další vyjmenovaná slova: **babyka** (*druh javoru*)

slova přejatá: **labyrint** (*bludiště*), **byrokrat** (*přehnaně pečlivý úředník*)

vlastní jména: **Bydžov, Bylany, Hrabyně, Zbyněk**

bydlo - bidlo Má dobré bydlo (*živobytí*). - Peřiny přehodil na bidlo (*tyč*).

býlí - bílý Na poli roste býlí (*plevel*). - Sníh už nebyl bílý (*neměl bílou barvu*).

VYJMENOVANÁ SLOVA PO L

slyšet *slyšitelný, neslyšný, slýchat, neslýchaný, nedoslýchavý*

mlýn *mlýnský, mlynář, mlýnice*

blýskat se *blýsknout se, zablýsknout se, blýskavice, blyštět se*

polykat *polykání, zalykat se*

plynout *(zvolna téct) uplynout, rozplynout se, rozplývat se, splynout, splývat, oplývat (mít nadbytek), vyplývat, plynulý, plyn, plynný, plynárna, plynoměr, plynojem*

plýtvat *(nešetřit) plýtvání, neplýtvat*

vzlykat *vzlyknout, vzlyk, vzlykot*

lysý *(holý) lysina, lyska (pták), Lysá, Lysolaje*

lýtko *lýtkový*

lýko *(pletivo pod kůrou) lýčí, lýčený (vyrobený z lýka), lýkovec, lýkožrout (brouk)*

lyže *lyžovat, lyžař, zalyžovat si*

pelyněk *(léčivá bylina) pelyňkový*

plyš *(chlupatá látka) plyšový*

další vyjmenovaná slova:

slynout *(být proslulý, slynout krásou)*

plytký *(mělký, plytké řeči - povrchní řeči)*

vlys *(obloučková ozdoba na domu), vlýsek, vlysový*

slova přejatá: **lyra** *(hudební nástroj)*, **lyrika** *(básnictví)*

vlastní jména: **Volyně**

mlýn - mlít Postavili větrný mlýn (*budova*). - Musí mlít (*drtit*) obilí.

blýská se - blízká Zlato se blýská (*třpytí*). - Blízká (*nedaleká*) obec je Vraž.

lysá - lísá Jeho hlava je lysá (*holá*). - Kočka se lísá (*otírá*).

lyska - líska Na řece plave lyska (*pták*). - U cesty rostla líska (*keř*).

lyže - líže Koupil si nové lyže (*sportovní potřeba*). - Srna líže (*olizuje*) sůl.

lýčí - líčí Vyrobil provaz z lýčí (*z lýka*). - Eva si líčí (*maluje*) pusu rtěnkou.

Eva líčí (*vypravuje*) příběh.

VYJMENOVANÁ SLOVA PO M

my

mýt *mycí, myčka, umýt, umývat, umývadlo i umyvadlo, umývárna i umyvárna, pomyje (voda po mytí), mýval, mýdlo, mydlit, mydlář*

myslit i myslet *mysl, myšlenka, pomyslit, pomyslet, pomýšlet, přemýšlet, vymyslit i vymyslet, vymýšlet, výmysl, smýšlení, smyšlenka, smysl, smyslný, nesmyslný, úmysl, usmyslit si i usmyslet si, průmysl, myslivec, myslivna, Nezamysl, Nezamyslice, Přemysl*

mýlit se *mýlí se (plete se), mýlka, mylný, omyl, zmýlená*

hmyz *hmyzí, hmyzožravec*

myš *myší, myšina*

hlemýžď *hlemýždí*

mýtit (kácet) *mýtina (paseka), vymýtit (vykácet, odstranit), vymycovat*

zamykat *odmykat, vymykat se (vybočovat), výmyk, vymycovat*

smýkat (tahat po zemi) *smyk, smýčit (zbavit prachu), smyčec, smyčka, průsmyk*

dmýchat (foukat) *rozdmýchat, dmychadlo i dmýchadlo*

chmýří *(jemné chloupky) chmýříčko*

nachomýtnout se *(vyskytnout se) ochomýtat se*

Litomyšl *litomyšlský*

další vyjmenovaná slova:

mýto *(poplatek) mýtné, Mýto*

mykat *(škubat, rychle se pohybovat, rozvolňovat textilní vlákno) mykaný*

sumýš *(mořský měkkýš)*

slova přejatá: **mýtus** *(legenda, báje)*, **mytologie** *(nauka o mýtech)*,

mys *(výběžek pevniny)*, **mykologie** *(nauka o houbách)*, **myrta** *(keř)*

vlastní jména: **Kamýk**

my - mi *My (všichni) se musíme sejít. - Podej mi (mně) sešit.*

mýt - mít *Mýt (umýt) nádobí. - Mít (mám) dobrý nápad.*

myjí - míjí *Myjí (oplachují) si ruce. - Míjí (jdou okolo sebe) se ve dveřích.*

mýval - míval *Mýval (medvídek) je šelma. - Míval (kdysi měl) více peněz.*

vymýtit - vymítat *Vymýtit (vykácet) les. - Vymítat (vyhánět) zlé duchy.*

mýlí se - milý *Často se mýlí (plete). - Je to jeho milý (drahý) přítel.*

VYJMENOVANÁ SLOVA PO P

pýcha *pyšný, pyšnit se, zpychnout, pýchavka (houba), psych (krádež), přepych (přílišná nádhera)*

pytel *pytlík, pytlovina, pytlák (lovec bez povolení), pytláci, strašpytel (hodně se bojí)*

pysk *(ret) pyskatý, ptakopysk, Solopysky*

netopýr *netopýří*

slepýš *(ještěrka bez nohou) slepýší*

pyl *(prášek v květech) opylovat, pylový, opylení*

kopyto *kopýtko, kopytník, sudokopytník, lichokopytník*

klopýtat *(zakopávat při chůzi) klopýtnout*

třpytit se *třpyt, třpytivý, třpytka (rybářská návnada), zatřpytit se*

zpytovat *(pátrat, zkoumat) zpytavý, zpytavě, jazykozpyt, nevyzpytatelný*

pykat *(nést trest za chybu) odpýkat*

pýr *(plevel) pýřavka*

pýřit se *(červenat se) zapýřit se, pýřivý*

čepýřit se *(čechrat si peří) rozčepýřit se, rozčepýřený*

další vyjmenovaná slova: **pýří** *(chmýří)*

slova přejatá: **pyré** *(kaše)*, **pyramida** *(stavba)*, **pyžamo** *(oblečení)*

vlastní jména: **Chropyně**, **Spytihněv**, **Pyšely**

pýcha - píchá Pýcha *(nadutost)* předchází pád. - Jehla píchá *(bodá)*.

zpychnout - spíchnout Zpychnout *(stát se pyšným)*. - Spíchnout *(ušít)* šaty.

pysk - pisk Kůň měl poraněný pysk *(ret)*. - pisk *(zárodek ptačího pera)*

na pysku - na písku Na pysku *(na rtu)* měl krev. - Hrál si na písku *(pískovišti)*.

pyl - pil Včela sbírá pyl *(prášek v květech)*. - Pil rád čaj.

opylovat - opílovat Včely musí opylovat *(přenášet pyl)* květy.

- Veronika si musí opílovat *(obrousit)* nehty pilníčkem.

pykat - pikat Pykat *(být potrestán)* za svou chybu.

- Pikat *(počítat)* ve hře na schovávanou.

pyká - píka Pyká *(je potrestán)* za svou chybu.

- Na zámku je vystavená píka *(stará zbraň)*.

slepýš - slepíš Na cestě leží slepýš *(ještěrka bez nohou)*.

- Slepíš *(spojíš)* mi lepidlem papíry?

VYJMENOVANÁ SLOVA PO S

syn synovský, synek, synáček, synovec, zlosyn (zločinec)

syť (najedený) syťost, dosyta, nasýtit, nenasytný, přesycený, zasycený

sýr syreček, sýrař, syrovátka (tekutina, která vznikne při výrobě sýru), sýrárna, sýrový, sýrařství

syrový syrovinka (druh houby, která se může jíst i za syrova)

sychravý (vlhký a studený) sychravo, Sychrov

usychat i usýchat vysychat, přesychat, dosychat, usychat, usychající

sýkora sýkorka, sýkorčí, sýkořice

sýček (druh sovy) sýčkovat

sysel (hlodavec) syslí

syčet sykat, sykot, sykavky (hlásky s, c, z, které při výslovnosti šumí), zasyčení, zasyknout

sypat sypký, sýpka (místnost nebo budova na uskladnění obilí), sypek (povlak, ve kterém je peří), sypkovina (pevná látka, ze které se šijí syvky), nasypat, násyp, násypný, osypaný, zásyp, vysypat, zasypat, přesyp, přesýpací, odsypat, sesypat, osypky (nemoc)

slova přejatá: **symbol** (znak), **systém** (soustava), **sympatie** (náklonnost), **symfonie** (hudební skladba), **synagoga** (židovská modlitebna - kostel), **symetrický** (vyvážený)

syť - **síti** Byl syť (najedený). - Musí sítí (zasévat) obilí.

syť - **síta** Eva je už syť (najedená). - K prosévání potřebuje síta (sítka).

syť - **síti** Už jsou syť (najedení). - Na louce roste sítí (travina).

sýra - **síra** Dej mi kus sýra (mléčný výrobek). - Síra (chemikálie) je žlutá.

sypat - **sípat** Sypat (drobit) kachnám rohlík. - Sípal (bolelo ho v krku).

sýrový - **sírový** Připravil sýrový talíř (se sýrem). - Cítil sírový (ze síry) zápach.

VYJMENOVANÁ SLOVA PO V

vy (zájmeno 2. os. mn. č.) **vykat** (říkat někomu vy)

vysoký **vysočina** (krajina nad 200 metrů nad mořem), **Vysočany**, **vyšší**, **výšina** (vyšší místo v krajině), **výše**, **výška**, **povýšit**, **vyvýšit**, **zvýšit**, **vyvýšenina**, **převyšovat**, **Vyšehrad**

výt (vydávat táhlé zvuky) **zavýt**

výskat (jásavě křičet) **výskot**, **zavýsknout**

zvykat **zvyk**, **zlozvyk** (zlý, špatný zvyk), **zvyknout**, **zvyklost**, **navykat**, **navyknout**, **návyk**, **odvykat**, **odvyknout**, **obvyklý**

žvýkat **žvýkací**, **přežvýkavec** (savec přežvykující potravu), **žvýkačka**, **přežvykovat**

vydra (vodní šelma) **vydří**, **vydrovka** (čepice z vydří kožešiny), **Povydrí**

výr (největší sova)

vyžle (velmi hubené dítě)

povyk (rámus, křik) **povykovat**

výheň (ohniště)

cavky (okolky, průtahy, drahoty)

vyza (ryba)

předpona vy-/vý- **vyslechnout**, **vyvařit**, **výslech**, **výborný**, **výzkumný**

slova přejatá: **kavyl** (tráva)

slova vlastní: **Vyškov**, **Výtoň**

vysíci - visící Je potřeba vysíci (**vysekat**) křoví. - Visící (**zavěšený**) obraz.

výt - vít Pes vyje na měsíc. - Víla vije (**splétá**) věnec.

výška - vížka Byla to výška (**vysoké**). - Na kopci stála vížka (**věžička**).

výš - víš Poskočil výš (**vysoko**). - Víš (**znáš**) výsledek zápasu?

vysít - viset (visutý) Vysít (**zasít**) obilí. - Viset (**zavěšeno**) na okně.

výskat - vískat Ondra výskal (**jásavě křičel**).

- Babička vískala (**hladila**) vnučku ve vlasech.

vidle, **vidlička**, **vikýř**, **víkend**, **více**, **vítat**, **vítaný**, **vitrína**, **vina**, **viník**, **viklat**, **víme**, **vitamíny**, **vinout se** (**omotávat se**), **víno**, **vinice**, **vinohrad**, **vinař**, **vítr**, **vichřice**, **víko**, **víčko**, **vítěz**, **vítězství**, **vítězit**, **vidět**, **vidění**, **viola**, **violka**, **višeň**, **Vít** (jméno), **vířit** (prach), **vír** (vodní), **viset** (**visím**), **vila** (dům), **víla** (Amálka)

VYJMENOVANÁ SLOVA PO Z

brzy (časně)

jazyk jazýček, jazykozpyt (zkoumá jazyk), jazykověda, dvojjazyčný, jazylka (kůstka v dolní čelisti, kam se upíná jazyk), jazykovitý (tvar podobný jazyku, jazykovité listy)

nazývat (jmenovat se) vyzývat (vybízet), vyzývavý, vzývat (prosít o pomoc modlitbou), ozývat se (projevovat se zvukem)

Ruzyně (název části Prahy)

slova přejatá: **azyl** (ochrana uprchlého cizince)

nazývá - nazívá Jak se nazývá (*jmenuje*)? - Hodně se nazívá (*často zívá*).

brzy - brzičko (*přípona -ičko jako kratičko*)

Brzy zrána
ozývá se cizí jazyk
v Ruzyni.
Na letišti se to hemží
návštěvníky
z ciziny.

SLOVNÍ DRUHY

Rozlišujeme slovní druhy

ohebné, které skloňujeme (podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky)
a ohebné, které časujeme (slovesa),
neohebné (příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce).

Podstatná jména jsou názvy osob, zvířat, věcí a názvy pro vlastnosti, děje a vztahy.
Můžeme si na ně ukázat **ten, ta, to**.

Přídavná jména vyjadřují vlastnosti osob, zvířat, věcí nebo jevů označených podstatným jménem.

Ptáme se na ně **jaký, který, čím**.

Přídavná jména rozlišujeme na **tvrdá, měkká, přivlastňovací**.

Zájmena zastupují podstatná a přídavná jména nebo na ně ukazují.

Zájmena rozlišujeme na

osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná.

Číslovky mají význam číselný, označují počet, pořadí.

Číslovky rozlišujeme **základní, řadové, druhové, násobné**.

Slovesa vyjadřují děj, a to činnost nebo stav.

Příslovce vyjadřují různé bližší okolnosti dějů nebo vlastností, a to určení místa, času, způsobu, příčiny a jiných okolností.

Ptáme se na ně **jak, kde, kdy, proč**.

Předložky vyjadřují bližší okolnosti, pojí se se jmény.

Spojky spojují slova, věty.

Částice vyjadřují postoj mluvčího k obsahu věty. Mohou uvozovat větu, vytýkat či hodnotit některý větný člen.

Citoslovce vyjadřují city, nálady, označují zvuky.

SLOVNÍ DRUHY

podstatná jména

Názvy osob, zvířat, věcí, vlastností a dějů.

přídavná jména

Označují vlastnosti podstatných jmen. Ptáme se na ně otázkami JAKÝ? KTERÝ? ČÍ?

zájmena

Zastupují názvy osob, zvířat a věcí nebo na ně ukazují.

číslovky

Vyjadřují počet, pořadí nebo násobek.

slovesa

Označují, co osoby, zvířata a věci dělají nebo co se s nimi děje. Vyjadřují děj.

příslovce

Odpovídáme jimi na otázky KAM? KDE? KDY? JAK?

předložky

Leží před slovem. Spojují se obvykle se jmény.

spojky

Spojují slova nebo věty.

částice

Uvozují samostatné věty. Jsou to slova, pomocí nichž ve větě na něco upozorňujeme.

citoslovce

Vyjadřují zvuky a hlasy, pohyby, nálady a pocity.